

**МЕХАНІЗМ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Plotnikova M.F.

dr., associate Professor

Zhytomyr National Agroecological University

**THE MECHANISM RURAL DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION**

АНОТАЦІЯ. Визначено основні проблеми розвитку сільських територій. Розкрито перспективи соціально-економічного та екологічного механізмів органічного розвитку як інструменту самовизначення і забезпечення продовольчої та економічної безпеки в Україні. Оцінено пріоритетні напрями соціально-економічних процесів у сільській місцевості, у тому числі шляхом організації сільськогосподарських кооперативів, впровадження безвідходного виробництва і переробки сільськогосподарської сировини, ноосферної освіти, свідомого батьківства, природодоцільного харчування, культури на основі історико-культурної спадщини народу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: сільський розвиток, сільські території, продовольча та економічна безпека, органічне землеробство та безвідходна життєдіяльність, екологічні поселення.

ANOTATION. The article identifies the main problems of rural development. It also reveals prospects of socio-economic and ecological mechanisms of organic development as a tool of self-determination and ensure food and economic security in Ukraine. The author estimates the priorities of fostering the social and economic processes in rural areas, including through the organization of agricultural co-operative groups, the introduction of waste-free production and processing of agricultural raw materials, noospheric education, conscious parenting, natural conformable power, a culture based on historical and cultural heritage of the people.

KEY WORDS: rural development, rural areas, food and economic security, organic farming and waste-free activity, environmental settlements.

Постановка проблеми. Багатогалузевий характер і взаємопов'язаний й взаємообумовлений характер становлення та функціонування організаційно-економічного механізму сільського розвитку, недостатньо високий рівень інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів господарювання на сільських територіях, існуючи тенденції становлення та умови глобалізації світової економічної системи визначається впливом багатьох факторів макроекономічного та мікроекономічного рівнів: галузевого і міжгалузевого характеру; зонального; внутрішньозонального, регіонального; локального та місцевого; що формують проблемно-геополітичну, соціально-економічну та еколого-історичну основу життєдіяльності аграрного сектору потребують особливого підходу до їх вивчення внаслідок базисного характеру сільського господарства по відношенню до інших секторів економіки та проактивного населення країни. Різноманіття форм прояву соціально-екологічних, економіко-політичних, історико-культурних і глобалізаційних чинників, їх динамічний характер і вплив на регіональний на загальнодержавний розвиток орієнтують проводити подальші дослідження у сфері формування інвестиційного іміджу об'єктів суспільних відносин у напрямі трансформації економіки у самоорганізовану та системнорегульовану структуру, що як пріоритетні явища та процеси в країні розглядає крізь призму національної само визначеності, історико-культурної самобутності, продовольчої та економічної безпеки та соціально-екологічної спрямованості розвитку. Полі структурний характер вказаних проблем і постійна їх динаміка визначили напрям дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Еколого-економічні аспекти розвитку сільських територій з позицій виробництва біологічної

продукції, безвідходного характеру життєдіяльності та соціально-культурних основ функціонування людської спільноти розкриваються у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників-практиків. Зокрема, практичному впровадженню ґрунтозахисних, еного, ресурсо- та вологозберігаючих технологій землеробства присвячені дослідження Е. Фолкнера, М. Фукуоки, З. Хольцера, І. Овсінського. Ю. Слащиніна, Н. Курдюмова, Б. Бублика, В. Білого, І. Бочинського, Ф. Моргуна, С. Антонця та інших, що дозволяють отримувати стабільні врожаї, максимально ефективно використовуючи енергію сонця, вітру за економічно доцільних витратах термальних і фінансових ресурсів. До відомих та актуальних розробок у сфері соціально-економічного розвитку відносяться праці О. Булавки, П. Гайдуцького, З. Герасимчука, В. Горкавого, Б. Данилишина, М. Кропивка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Юрчишина та багатьох інших вчених. Заслужовують на увагу наукові розвідки А. Величка, Ю. Лузана, П. Макаренка, А. Стельмашука стосовно питань фінансування соціально-культурних і побутових закладів на селі, а також дослідження проблем оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств М. Дем'яненка, Д. Деми, В. Синчака, Л. Тулуша, С. Юшка. Проблемам активізації і гармонізації суспільно-економічних стосунків, організації, інвестиційній і інноваційній діяльності з метою розвитку сільських територій присвячені праці Н.В. Зіновчук, В.В. Зіновчука, О.В. Скидана. Правові основи взаємодії і вирішення суспільно-економічних питань знаходять своє рішення у ряді нормативно-правових актів (Закони України «Про особисте сільське господарство», «Про фермерське господарство», «Програма розвитку сільського господарства до 2020 р.» та ін.). Аспекти регіонального розвитку територій, можливості використання європейського і світового досвіду в діяльності національних і наднаціональних формувань описані Т. Зінчук. Теоретичні, методологічні і практичні аспекти розвитку сільських територій, а також перспективи оптимізації національної аграрної політики знаходяться в центрі уваги В. Юрчишина, О. Бородіної, В. Збарського, І. Прокопи, Л. Шепотька. Питання ресурсного забезпечення, обумовлені обмеженнями в їх кількості з позицій залучення до виробничого процесу є темою досліджень Л. Давиденко.

Невирішена частина загальної проблеми. До невирішених раніше частини загальної проблеми суспільного, зокрема сільського розвитку, слід віднести його багатогранність і пов'язані з цим методологічні підходи до його оцінки, зокрема з позицій

аналізу діяльності нових екологічних поселень, та механізм активізації відродження сільських територій через управління на всіх рівнях суспільного розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення елементів організаційно-економічного механізму розвитку сільських територій і методичних підходів до його оцінки.

Виклад основного матеріалу. Державна статистика засвідчує наявність в Україні двох протилежних за напрямками дії процеси: перший — відтік населення з сіл і занепад сільських територій, а другий — активне повернення людей до землі. Багато з наших сучасників захоплені здоровим способом життя, розуміючи, що нам у спадок дісталася проблемна екологія, хоча існує твердження про те, що думку про екологію насаджують ті, хто продають новітні технології й мають на меті одержання прибутку, а отже, формують суспільне бачення як безумовну потребу. Наразі люди повертаються до стійких традиційних, продуктивних систем, зокрема багаторівневим харчовим лісам [1]. Така система набагато енергоефективніша, ніж інтенсивна технологія вирощування, що використовується на більшості площ у світі. Досвід мешканців невеликого містечка біля м. Ханой (Корея) упродовж 28 поколінь доводять можливість працювати продовж невеликого часу (2 години на добу або день на тиждень в середньому протягом року), щоб отримувати стійкі екологічно чисті поживні та корисні врожаї, що містять різноманітну систему мікроелементів і вітамінів, у тому числі тонізуючі та лікарські трави. Будучи одного разу створена, така система вдосконалюється постачає живу їжу впродовж тривалого часу у кількості, що значно перевищує потреби однієї родини [1]. Аналогічним є досвід української родини Решт з Брусилівського району Житомирської області, яка впродовж 5 років створили оазу в селі, де практично не було мешканців. Їх діяльність щодо відродження національної культури та виховання сприяла формуванню згуртованості сільської молоді, поверненню родин до села, облаштуванню територій. В Україні створюються нові екологічні поселення як на базі зникаючих сіл, так і в межах відведених територій. Наразі їх налічується близько ста. Потреба законодавчої врегулювання цього руху та контролю збоку органів державної влади є основою оптимізації суспільних відносин щодо набуття класним громадянином країни своєї маленької Батьківщини та формування засад продовольчої та економічної безпеки, спрямування власних інвестицій громадян на спустошені території та відродження української нації.

Всеукраїнська громадська організація «Народний рух захисту Землі» (ВГО НРЗЗ), утворена в березні 2008 р., має на меті перетворення Землі в ідеальне середовище для проживання людини. Завданням організації є сприяння формуванню нового світогляду. Одним з першочергових стратегічних завдань у формуванні нового світогляду людей, на нашу думку, є забезпечення законодавчої бази з метою отримання українською сім'єю 1 га землі в сільській місцевості для облаштування родової садиби. Суть пропозицій, запропонованих ВГО НРЗЗ у плані розвитку сільських територій, полягає у такому: надати законодавче право кожному громадянину України, при бажанні, отримати 1 га землі для облаштування родової садиби безоплатно, без права продажу, у постійне або довічне користування, з правом передачі лише в спадок. Це питання ставилось і розглядалось на офіційному рівні починаючи з 2008 р., а саме в межах таких заходів і рішень:

— круглий стіл з міністерствами і відомствами на базі Міністерства аграрної політики та продовольства України (жовтень 2008 р.), яким підтримано ідеї висловлені учасниками та запропоновано сформулювати концепцію;

— круглий стіл з депутатами Верховної Ради України (листопад 2009 р.) — на основі розробленої Концепції «Родова садиба» ініційовано підготовку законопроекту «Про родові садиби та родові поселення»;

— доручення Кабінету Міністрів України 8-ми міністерствам і відомствам та аграрній науці (липень 2009 р.) — розглянути запропонований ВГО НРЗЗ проект Концепції «Родова садиба» і внести пропозиції. У подальшому озвучена пропозиція передбачала врахувати ідею Концепції «Родова садиба» при підготовці Державної програми розвитку сільських територій до 2020 р.;

— міжнародна конференція на базі ННЦ «Інститут аграрної економіки» (березень 2013 р.) підтвердила актуальність питань, що ставились та ініціювали вивчення ідеї «Родова садиба» як одного з напрямів відродження сільських територій;

— доручення Кабінету Міністрів України (червень 2014 р.), в якому визнано актуальність пропозицій, висловлених у Концепції «Родова садиба» та запропоновано її подальше вивчення на рівні областей;

— круглий стіл на базі ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН (травень 2015 р.) ще раз підкресли інвестиційну, продовольчу, природо- та ґрунтохоронну, соціальну, економічну та інші складові ідеї «Родова садиба», що активізують внутрішній поте-

ніціал територій та сприяють отриманню синегетичного та мультиплікативного ефектів щодо локальних економік.

Наразі в Україні створено близько ста нових екологічних поселень і темпи їх появи зростають. Для прикладу наведемо тенденції їх зростання в різних місцях України: Хутір Буда (Чигиринський район Черкаської області) у 2003 р. тут проживало 3 сім'ї, у 2009 р. — їх було вже 23 сім'ї. У Житомирській області станом на початок 2010 р. було 1 поселення, у 2015 р. їх налічується 12. Міністерство аграрної політики та продовольства України і НААНУ у 2013–2015 рр. вивчали практику створення нових населених пунктів на сільських територіях з виїздом безпосередньо в нові поселення. Результати вивчення досвіду створення та функціонування екологічних поселень доповідались керівництву Міністерства аграрної політики та продовольства України. Вони полягають в такому.

Враховуючи, що для облаштування однієї родової садиби та за 10 років наповнення її усім необхідним для повноцінної життєдіяльності, потрібні фінансові вкладення в розмірі приблизно 300 тис. гривень. Є можливість висвітлити такі державні інтереси від реалізації вказаного вище проекту:

1) якщо площу, яку займало село зняте з карти України прийняти за 250 га, і віддати її під родові садиби, то:

— вкладення (інвестиції) приватними (фізичними) особами, в розрахунку на один населений пункт становитимуть (250х300 тис. грн) 75 млн грн протягом 10 років, або 7,5 млн грн щорічно;

— екологічно чистої плодово-овочевої продукції буде вирощено на 2,5 млн грн у розрахунку на рік;

2) якщо відродити 600 населених пунктів, які зняті з карти України (і ще не зняті, але їх немає) за роки незалежності і ще 600 сіл, які знаходяться на межі зникнення, то це забезпечить:

— зайнятість 100 тис. середньорічних працівників протягом 10 років;

— щорічні інвестиції приватних осіб у розрахунку на рік — 9 млрд грн;

— щорічно екологічно чистої плодово-овочевої продукції в розрахунку на рік буде вирощено приблизно на 3 млрд гривень.

У згаданих 1200 населених пунктах буде посаджено 100–150 тис. га лісових насаджень, або збережено 1–1,5 млрд грн бюджетних коштів на ґрунтозахисні заходи. Реальність даного проекту полягає в тому, що не вимагає окремого фінансування (на початковому етапі достатньо дії прийнятих Законів і підзаконних нормативно-правових актів) та розуміння того, що всі складові для вирішення цього питання в державі є, а саме:

— *земля*, яка потребує захисту і піклування з боку держави (яка створює фінансові та інші проблеми державі);

— *люди*, які готові взяти землю під свою опіку (під родові маєтки);

— *законодавча база*, яка дає можливість місцевим органам влади вирішувати ці питання у відповідності до ст. 102-1 Земельного Кодексу України.

Саме ці питання становлять основу роботи ВГО НРЗЗ, яка проводиться разом з місцевими органами влади на рівні областей, районів і сільських рад через проведення круглих столів, громадських слухань та інших форм доносить інформацію до широкої громадськості. Враховуючи наміри Міністерства аграрної політики та продовольства України і НААНУ визначити Житомирську область як базову для вивчення процесів створення нових населених пунктів на сільських територіях, було прийнято рішення провести круглі столи в тих районах, де є поселення. У 5-ти з 6-ти таких районів ця робота проведена. Проведення вказаних заходів показало доцільність цієї роботи в плані роз'яснення розвитку існуючих процесів в Україні і відношення до них державних органів та аграрної науки. Ця робота також дозволила змінити ставлення до представників нових поселень у позитивний бік. Наразі підготовлена і знаходиться на затвердженні програма вивчення теми розвитку сільських територій через реалізацію ідеї родових садиб для студентів аграрних університетів.

З метою визначення рівня розвитку сільських територій і подальшої його активізації пропонується наступна методика його оцінки, яка базується на інтегральних (комплексних) і базових (часткових) показниках. В якості інтегрального показника розглядаємо коефіцієнт фактичного рівня сільського розвитку (k_{ef}), який розраховується за формулою:

$$k_{ef} = \frac{B_{oc}}{\sum_{i=1}^N B_{fc} - \sum_{i=1}^N Z_i}, \quad (1)$$

де B_{fc} — фактичні сумарні витрати на облаштування соціальної інфраструктури; B_{oc} — річні витрати на реконструкцію та відтворення об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, Z_i — фактичні залишки нереалізованої продукції минулих періодів;

У цілому результативність діяльності, спрямованої на сільський розвиток, пропонується оцінювати індексним методом за рівнем сільського розвитку (R_{cp}) за такою формулою:

$$R_{cp} = \frac{I_{K_{нас}} * I_{K_{inf}}}{I_{K_{\theta}} * I_{K_n}}, \quad (2)$$

де $K_{нас}$ — індекс чисельності населення, яка повертається на сільські території для постійного проживання та кількість дітей народжених у межах них; $I_{K_{inf}}$ — чисельність об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, що знаходяться на території; $I_{K_{inf}}$ — індекс чисельності об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, що знаходяться на території; $I_{K_{\theta}}$ — індекс величина витрат на утримання ділянки з метою проведення лісо відновлюваних і меліоративних робіт; I_{K_n} — індекс кількості об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, що знаходяться на території та не використовуються.

Варто відмітити, що попередні покоління людей споживали продукти харчування, що були вирощені з насіння, дарованого Богом й перевірилися на якість комахами. Такі продукти були соковитими, ароматними з характерним для виду ознаками, їх було приємно їсти, тоді як сучасні технології зорієнтовані на інтенсивні технології виробництва головним акцентом вбачають забезпечення широкомасштабного виробництва, полегшених способів пакування, транспортування та зберігання. Бізнес-технології, що трансформували продукцію, виділивши переважно зовнішні стандартизовані характеристики, позбавили продукт властивості йому індивідуальності та споживчо-лікувальної складової. Як наслідок таких бізнес-технологій відбулась зміна навколишнього середовища, погіршився стан здоров'я людини, який змусив останню стати заручником системи. Нам відомо, що формування будь-якої структури відбувається з того матеріалу, з якого вона збудована й саме він стає основою продукowanego ним товару, а тому «ми те, що ми їмо». Ця сторона харчування або маловивчена, або не пропагується, — певно це комусь вигідно. На противагу технократично-глобалізаційним процесам світової економіки практично у всіх країнах світу з'явилися екологічні поселення як альтернативна модель майбутнього суспільства, що живе в гармонії з природою. Головна ідея таких поселень полягає в тому, щоб на ділянці не менше ніж 1 га кожна бажаюча того родина створила самостійне самостатнє екологічне середовище, де можна вести гармонійне життя. Практика господарської діяльності та суспільних процесів на сільських територіях України засвідчують, що на такій ділянці, що з любов'ю облаштовується 10

років без особливих трудових, матеріальних і фінансових витрат можна виробити понад 20 т чудових екологічно чистих продуктів харчування. Така діяльність не є фермерством. Особливими є відносини людини із землею, — ділянка не підлягає відчуженню, продажу чи заставі й передаватися може лише у спадок. Прикладом такого господарювання є помістя Зеппа Хольцера в Австрії, який своїм досвідом доводить переваги природо доцільного господарювання та життєдіяльності. Його метод господарювання отримав назву пермакультурного дизайну Зеппа Хольцера. Фермер за своєю природою є аграрієм-революціонером, який практично довів можливість процвітання людини в будь-яких природно-кліматичних і суспільних умовах. Так, трудова діяльність самого Зеппа Хольцера зводиться до висіву змішаного насіння та подальшого збору плодів, овочів, трав та іншої продукції влітку та восени. Внаслідок синергетичного, симбіотичного та інших ефектів співпраці з природою врожаї Зеппа Хольцера в багато разів перевищують врожаї сусідів, що працюють за традиційними технологіями. Водночас така продукція є екологічно чистою (не використовуються хімічні добрива та засоби захисту рослин), поживною, цілющою та смачною.

Висновки. Таким чином, варто констатувати, що співпраця з природою, спостережливість і бережливе ставлення до неї, зокрема, з позицій нульового зростання створює умови для підвищення якості життя людей, формування засад продовольчої, економічної та екологічної безпеки та розвитку в довгостроковій перспективі. Ініціювання та підтримка законопроекту «Про родові садиби та родові поселення» в результаті його впровадження має синергетичний і мультиплікаційний ефект, що сприяє залученню понад 75 млн грн власних інвестицій громадян з метою планомірного розвитку мережі населених пунктів на сільських територіях.

Література

1. 300-летний пищевой лес. Відео. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vkontakte.ru/club13378441>
2. Хольцер З. Пермакультура Зеппа Хольцера. Практическое применение для сада, огорода и сельского хозяйства. Ч. 1; [Пер. с нем. Э. А. Шеек.]. — Орел: С.В. Зенина, 2009. — 160 с.
3. Christian D. L. Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities [Електронний ресурс] / D. L. Christian. — Paperback: New Society Publishers, 2003. — 273 p. — Режим доступу: https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Communities

4. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony — with itself as well as nature — is tough, but attainable [Электронный ресурс] / R. Gilman // Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era. — Режим доступа: <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>

5. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. — 2014. — № 36. — № 4. — P. 956–958.

Reference

1. 300-letniy pizhevoy les. Video. — [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://vkontakte.ru/club13378441>

2. Holtser Z. Permakultura Zeppa Holtsera. Prakticheskoe primenenie dlya sada, ogoroda i selskogo hozyaystva. Ch. 1; [Per. s nem. E. A. Sheek.]. — Orel: S.V. Zenina, 2009. — 160 s.

3. Christian D. L. Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities [Elektronniy resurs] / D. L. Christian. — Paperback: New Society Publishers, 2003. — 273 p. — Rezhim dostupu: https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_and_Intentional_Communities

4. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony — with itself as well as nature — is tough, but attainable [Elektronniy resurs] / R. Gilman // Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era. — Режим доступа: <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/>

5. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. — 2014. — № 36. — № 4. — P. 956–958.